

vanju mita kao "istine" posredovane ne na racionalnan, već na duboko emotivan i psihološki način. "Time se objašnjava činjenica da u praktičnom političkom životu racionalna naučna ili istorijska tumačenja prošlosti, za razliku od mita, ne proizvode gotovo nikakve praktične učinke, već se odbacuju ukoliko ne odgovaraju tradiciji, predstavama i osećanjima masa u vezi neke konkretne situacije" (I, 14). Tako autorkino zalaganje za svesno i racionalno stavljanje na stranu Miloševe paradigme (od sad, manje Karađorđa, a više Miloša!), deluje naivno i odudara od duha same knjige koja mit postavlja u sferu iracionalnog, a kompleksne načine njegovog formiranja dovodi u vezu sa društvenim i istorijskim faktorima. Već i samim čitanjem ove knjige postaje jasno da ni samo čitanje mita, makar koliko kompleksno, pa ni njegovo smisaono upotpunjavanje ili preokretanje, bez suštinskog dovođenja u vezu sa društvenom stvarnošću, ne može da dovede do tako kompleksnih promena kao što su promene mentaliteta ili mitskih obrazaca koji nas nesvesno uslovljavaju. Takve promene mogu biti samo veoma spori *socioistorijski i psihološki procesi* koji obuhvataju više generacija.

Ovde se može dodati i da, s obzirom na kompleksnost pitanja koje ova knjiga pokreće, autorka možda ne uspeva uvek da produbljenije sagleda još neke veoma važne probleme. Tako su vrlo složene pojave, poput dinastičkih podela u Srbiji, jugoslovenstva ili zvaničnog odnosa prema tradiciji u vreme socijalizma, dodirnite samo usput i pomalo klišetirano. Mogle bi se stavljati i neke sitnije primedbe (definicija *revolucije*, nedovoljno određen pojam *srpsko društvo* na početku 19. veka itd), ali one ostaju u senci neospornih kvaliteta ovih knjiga. Može se reći da je Dragana Antonijević pokazala zavidan nivo naučničke kompetent-

nosti, ali i hrabrosti da se uhvati u koštac sa veoma mnogo značajnih, složenih i međusobno povezanih problema. Uz sve što je prethodno izneseno, knjige odlikuje i uzorna pismenost i jasnoća stila. Autorka ne ostavlja čitaoca u nedoumici o svom mišljenju o problemima o kojima piše. To može samo da predstavlja dodatni podsticaj za dijaloge, kao i za dalja promišljanja i istraživanja kako problema koji se ovde otvaraju, tako i analitičkih rešenja i zaključaka koji se nude.

Mladena Prelić

Opsednute osobe – korisni ritualni funkcioneri?

Povodom knjige **Danijela Sinanija, *Opsednutost i egzorcizam u Srbiji. Antropološki pristup.*** Srpski genealoški centar i Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu, knj. 31, Beograd, 2007, str. 190.

Sa korica ove knjige posmatra nas, jezivim pogledom, devojčica opsednuta strašnom demonskom silom. To je scena iz kultnog filma Viliijama Fridkina "Isterivač đavola" (*The Exorcist* 1973) koji je autoru, po njegovom priznanju, bio podsticaj da se pozabavi temom egzorcizma i opsednutosti u Srbiji. Već u Uvodu knjige saznajemo nekoliko ključnih informacija koje su, nadalje, opredelile polje interesovanja Danijela Sinanija: da je tema egzorcizma gotovo univerzalna; da su se mnogi bavili načinima isterivanja đavola ali ne toliko i samim opsednutim osobama; da je svetska antropološka literatura bogata etnografskim opisima opsednutosti i egzorcističkih rituala iz svih krajeva sveta, kao i teorijskim razmatranjima tog problema; ali i to da su u Srbiji ovi fenomeni tek jedva bili dotaknuti, mahom u onim etnološkim studijama ko-

je su se, primarno, bavile *rusaljama* iz Istočne Srbije i drugim oblicima *ritualnog transa* na Balkanu. Drugim rečima, ova nadasve interesantna i u našem narodu često prisutna tema, nije bila ozbiljno obrađena u srpskoj etnološkoj i antropološkoj nauci, što ovu knjigu svakako čini značajnom.

Iako u naslovu knjige stoje dva međusobno, mada ne i uvek, povezana fenomena, Sinani je svoju pažnju usmerio pre svega na analizu *opsednutosti*. Najpre stoga što je to privlačilo manju pažnju javnosti i naučnika od često spektakularnih i intrigantnih egzorcističkih rituala. Drugi razlog, koji stoji u pozadini autorove odluke, počiva u veoma zanimljivoj konstataciji da u srpskom narodu egzorcistički rituali nisu razvijeni i uglavnom se sreću samo neki jednostavniji oblici isterivanja demonskih sila (uglavnom bajanje). Ovo je značajno zapažanje jer, kako autor ističe, opsednutost ne mora biti praćena egzorcizmom, pa samim tim ako u nekom društvu fenomen kao takav postoji nije neophodno da postoji i ritual kojim se osoba oslobađa onostranog entiteta koji ju je zaposeo. Odsustvo razvijene egzorcističke prakse u našoj narodnoj tradiciji nesumnjivo duguje i činjenici da ni Srpska pravoslavna crkva zvanično ne priznaje praktikovanje takvih rituala koji se, eventualno, svode na čitanje molitve nad opsednutom osobom u crkvi ili manastiru, iako je praksa isterivanja đavola poznata još od ranog hrišćanstva, dok je Rimokatolička crkva sasvim legitimno i zvanično upražnjava. Ipak, autor je propustio da nas detaljnije informiše zašto Srpska pravoslavna crkva ne priznaje egzorcističke rituale, koji su ideološki razlozi opredelili sveštenstvo u Srbiji da, u izvesnom smislu, ignoriše ili negira postojanje opsednutosti zlim demonskim silama, iako je poznato da mnogi sveštenici praktikuju neke vi-

dove egzorcizma (čitanje posebnih molitvi, kađenje i čišćenje kuće od duhova i zlih sila, osvećenje vodice i sl.).

Fenomenu opsednutosti Danijel Sinani je pristupio višestrano: zanimalo ga je ko su opsednute osobe, kada, zašto i kako bivaju zaposednute onostranim entitetima, kao i to koje su prirode ti entiteti, te kakva je društvena uloga, značaj i status opsednutih osoba u zajednici. Nakon detaljnog razmatranja najznačajnijih teorijskih antropoloških pristupa fenomenu opsednutosti i mističnih stanja u delima I. M. Luisa, Pitera Vilsona, Dejvida Gellnera, Rodžera Goma, Melforda Spiroa i Majkla Lambeka, Sinani se odlučuje da na konkretnoj etnografskoj građi iz Srbije proveri teorije I. M. Luisa, kao jednog od najznačajnijih analitičara fenomena opsednutosti i egzorcizma. Etnografsku građu za svoju studiju Sinani je sakupio tokom terenskih istraživanja u široj okolini Knjaževca, u istočnoj Srbiji, u periodu od 2003. do 2005. godine. Najilustrativnije i naznačajnije primere (ukupno 23 slučaja) neposrednog i posrednog svedočenja o opsednutosti izložio je u posebnom poglavlju knjige.

Analizom sakupljene građe i uporednim proverama u odnosu na tri ključna segmenta Luisove teorije, Sinani je došao do niza značajnih zaključaka. Najpre, u odnosu na Luisovu tezu da su opsednute osobe uglavnom ženskog pola, te da je funkcija njihove opsednutosti u borbi za bolji status i zadobijanje uskraćene pažnje i solidarnosti u svojevrsnom "ratu polova" u patrijarhalnim zajednicama, Sinani dolazi do nešto drugačijeg uvida: u Srbiji se jednako javljaju i žene i muškarci kao osobe zaposednute onostranim entitetima, te u tom smislu izostaje segment bunta i borbe za rodna prava. Osobe bivaju zaposednute slučajno, iznenada, "javi im se", "uđe u njih nešto" i to ih potom prati do kraja života. U našem

narodu se, kako autor svedoči, smatra da dve kategorije ljudi, načelno, bivaju zaposednute: jednu vrstu čine obolele ili pak grešne osobe kod kojih se opsednutost smatra vrstom kazne i opomene koja im je time upućena, pa se na njima, eventualno, sprovode neki rudimentarni oblici egzorcističke prakse; dok drugu kategoriju čine osobe za koje se veruje da imaju sposobnost komunikacije sa svetom mrtvih i višim silama, te se takva opsednutost dobrovoljno prihvata i stavlja u službu na dobrobit zajednice ili pojedinaca, koji potom kod opsednutih dolaze da traže pomoć, izlečenje, savet ili pak kontakt s mrtvim precima. U drugom slučaju, radi se, dakle, o fenomenu dobrovoljne, kontrolisane i hronične opsednutosti koja ne podleže nikakvom egzorcizmu, već upravo služi za uspostavljanje mosta između ovostranog i onostranog sveta.

Vrste entiteta koji zaposedaju duh i telo tih osoba kreću se u dijapazonu od običnih duša pokojnika, preko različitih onostranih sila mahom hristijanizovane prirode, sve do vrhunskih nebeskih bića u hrišćanskoj religiji – svetaca, Bogorodice pa i samog Boga. Ovo šarenoliko bratstvo zaposedajućih entiteta ima, međutim, veoma važnu ulogu u promociji statusa opsednutih: što je važniji i viši u rangu onostranosti entitet koji ga zaposeda, to je viši status i važnija funkcija opsednute osobe u zajednici! U tom segmentu Sinani je na svojoj građi potvrdio Luisovu teoriju o kretanju opsednutosti od periferne ka centralnoj i o sticanju društvenog ugleda opsednutih osoba. Taj ugled se, međutim, ne meri samo vrstom zaposedajućeg entiteta. On se stiče, gradi i održava svojevršnim funkcijama koje ta osoba obavlja, profesionalizujući svoje nesvakidašnje sposobnosti. Tako nastaju kategorije različitih ritualnih funkcionera

koji se bave praktičnim i kontemplativnim uslugama u zajednici.

Ovo je presudni momenat jer bitno utiče na različite moralne, društvene, a posredno i ekonomske statuse opsednutih, pri čemu se javlja i rodna distribucija u sklopu ritualno-religijskih funkcija. Najniže na društvenoj lestvici su *vračke*, skoro uvek ženskog pola, a vrše isključivo praktične usluge za novac, baveći se magijskim radnjama i služeći se magijskim rekvizitima nehrišćanske provenijencije, i čije delovanje ne mora uvek biti "dobro" po svojoj nameni. Ipak, glavna funkcija vrački je, kako Sinani kaže, u obezbeđivanju teorije bolesti i odgovarajuće prakse. Potom sledi najzanimljivija i u njegovoj analizi najvažnija kategorija *crkvenih osoba – crkvara(ki)* koji se bave i praktičnim i kontemplativnim uslugama na hristijanizovanoj osnovi, uz pomoć fenomena opsednutosti i autoriteta koji im obezbeđuje zaposedajući entitet. Praktične usluge su iste kao one koje vrše *vračke* mada uvek pozitivno usmerene, dok se kontemplativne usluge tiču religijsko/moralno/etičkih normi i kodeksa čime se reprodukuje i održava kognitivni sistem zajednice, stoga je njihova uloga bitna u teoriji aberacije. Crkvene osobe mogu biti oba pola, i njihova složena pozicija smešta ih na sredokraći, ali i u opoziciju u odnosu na *vračke* s jedne strane, i *sveštenstvo* s druge strane kao treću kategoriju religijskih funkcionera, jedinih koji su priznati i etablirani od strane zvanične crkve. Sveštenik je, pak, uvek muškog pola i njegove usluge su mahom kontemplativne prirode, spoznajom ustrojstva kosmičkog reda i služenja svetim tajnama.

Ova šema ritualnih i religijskih funkcionera u Srbiji, kako ju je Sinani uočio i razradio u svojoj studiji, pokazuje različite stepene društvenog angažmana i značaja koje imaju opsednute osobe, ali i

prepoznatljivosti njihove aberacije kao nečeg od čega zajednica može imati koristi. Sticanje boljeg društvenog i ekonomskog statusa nesumnjivo je, stoga, najvažnija posledica opsednutosti. Ipak, kategorija crkvara i crkvarki, kao najbrojnija i najvažnija u našem narodu, posebno u periodu nakon II svetskog rata, danas je sve više ugrožena, smatra autor, pojačanim prisustvom i uticajem crkve koja se, sa marginalnih pozicija u socijalizmu, ponovo vraća kao važan faktor u društvenom životu.

Iako autor pominje slučajeve opsednutosti demonskim silama kao uzročnika nekih bolesti, on se ne upušta u njihovo detaljnije razmatranje konstatujući da o tome postoji nešto bogatija etnološka literatura u domaćoj nauci. Bez obzira na to, smatram da je šteta što se Sinani nije malo više pozabavio ovim fenomenom i takvim opsednutim osobama, i time nam pružio neka važna a nedostajuća objašnjenja u svojoj knjizi. Najpre, stoga što čitalac stiže utisak da je većina opsednutih osoba u Srbiji zaposednuta nekim benevolentnim onostranim entitetima (nižim i višim hristijanizovanim bićima) koje toj osobi omogućavaju da radi na dobrobit svoje zajednice. Opsednuti su na neki način blaženi, a zajednica srećna što takve osobe ima u svojim redovima!? Činjenica, međutim, da postoji i druga kategorija opsednutih – ona zlim demonskim silama, ostala je skrajnuta u analizi, premda usput pomenuta, čime je dovedena u pitanje i opravdanost izbora slike na koricama knjige, budući da ona predstavlja osobu opsednutu đavolom, upravo onu vrstu opsednutosti koja u studiji nije ozbiljno analizirana! Konačno, odsustvo razvijenijih oblika egzorcističke prakse kod nas nesumnjivo ima važne implikacije po vrste kulturnih potreba i odgovora na izazove različitih oblika opsednutosti (posebno malevolentnim silama), što

je moglo da posluži autoru za dublja promišljanja o uzrocima i posledicama te nedovoljno razvijene prakse. Čitalac, pogotovo etnološki manje informisan, ostaje stoga u nedoumici da li se naš narod, u odsustvu razvijene egzorcističke prakse, oseća nemoćan pred aktivnošću zlih sila, ili je prema njima tolerantan, ili smo, iz ko zna kojih razloga, uglavnom "pomilovani" prisustvom dobronamernih onostranih entiteta! Uz komparaciju sa sličnim materijalom iz drugih krajeva sveta (što je autoru očito bilo dobro poznato) i analizom slučajeva nedovoljno prisutnog/razvijenog društvenog odgovora na zle zaposedajuće entitete, moglo se doći do nekih zanimljivih saznanja o stanju i potrebama našeg društva.

U svakom slučaju, studija Danijela Sinanija predstavlja važan doprinos boljem razumevanju opsednutosti kod nas, popunjavajući prazninu koja je, neopravdano, do sada postojala u domaćoj literaturi i istraživanjima ovih religijskih fenomena.

Dragana Antonijević

Предметни и методолошки додирни гестовних студија и проучавања знаковних језика.

ПОВОДОМ КЊИГЕ, **Significant Gestures: A History of American Sign Language**, (Westport, Conn.: Praeger Publishers, 2006), аутор **John Tabak**

Једно од отворених теоријских питања истраживања везаних за људску телесну невербалну комуникацију јесте однос између геста и знаковног језика: да ли знаковне језике треба убрајати у гестове или их сматрати посебним видом телесне невербалне комуникације, "равноправне" са гестовима у том (класификаторном) смислу, те да ли истраживачка методологија гестовних сту-